

УДК7:76:7.074:351.85:351.852:351.852.13
DOI 10.33625/visnik2022.01.050

Анастасія ВІТРЯНСЬКА

ID ORCID 0000-0002-8509-4936

Національний музей
історії України

ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ГРАВЮРА XVII — XVIII ст. З КАБІНЕТУ МИСТЕЦТВ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА В ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Вітрянська А. В. Західноєвропейська гравюра XVII–XVIII століть з Кабінету мистецтв Університету Св. Володимира в зібранні Національного музею історії України. У Національному музеї історії України зберігається західноєвропейська гравюра XVII–XVIII ст. з колекції Імператорського Віленського університету, про що свідчать проставлені на деяких аркушах печатки. Відомо, що його художня збірка стала однією з основ для створення Кабінету мистецтв Університету Св. Володимира і була базовим навчальним посібником з викладання рисунку й живопису. Збірка представлена французькою, англійською, італійською, німецькою гравюрою таких майстрів, як Я. Леонардіс, П'єтро Беттеліні, П'єр-Ембер Древе, Р. Стрендж, Ян Міль, Ієронім Ферроні, Ф. Бартолоцці, Жак-Філіпп Леба, Себастьян Леклерк та ін. Історія побутування цих аркушів не була належним чином досліджена та введена у науковий обіг. У київських архівах зберігаються каталоги предметів живопису, скульптури і гравюри, які були передані з Імператорського Віленського університету до Університету Св. Володимира, складені вчителем рисунка Б. Клембовським 1833 р. Але слід зауважити, що в них міститься дуже невелика інформація про гравюри, лише назва, автор та кількість. На жаль, детальний каталог художніх колекцій Університету Св. Володимира досі не знайдено, хоча відомо, що Б. Клембовський разом з викладачем французької мови професором Моховичем детально описали кожний предмет окремо і занесли дані до матеріальної книги. Автор у своєму дослідженні проводить ідентифікацію гравюр з вищезазначеними каталогами, уточнює історію побутування, доводить цілісність колекції, робить переатрибуцію та доповнює первинну атрибуцію (уточнення назв, авторів, датування тощо). Викладений матеріал стане в нагоді дослідникам, музейним співробітникам та мистецтвознавцям, яким траплялись під час вивчення колекцій графічних творів подібні гравюри (з подібними олівцевими позначками та печатками Віленського університету).

Ключові слова: Імператорський Віленський університет, Університет Св. Володимира, західноєвро-

пейська гравюра XVII–XVIII ст., колекція гравюр, Національний музей історії України.

Vitryanskaya A. Western European Engraving of the 17th — 18th Centuries from the Art Room of St. Vladimir's University in the Collection of the National Museum of History of Ukraine. The National Museum of History of Ukraine keeps Western European engraving of the 17th — 18th centuries, from the collection of the Imperial University of Vilna, as evidenced by the seals affixed to some sheets. It is known that its art collection became one of the foundations for the creation of the Art Room of St. Vladimir's University and was the basic study guide for teaching drawing and painting. Such masters as J. Leonardis, Pietro Bettelini, Pierre-Imbert Dreve, R. Strange, Jan Miel, Hieronymus Ferroni, F. Bartolozzi, Lebas Jacques-Philippe, Sebastien Leclerc, and others present the collection in French, English, Italian, German engravings. The history of these sheets has not been properly researched and introduced into scientific circulation. The Kyiv archives contain catalogs of paintings, sculptures and engravings, which were transferred from the Imperial University of Vilna to the University of St. Vladimir, compiled by the drawing teacher B. Klembovsky in 1833. However, it should be noted that they contain very little information about the engravings, only their title, author and quantity. Unfortunately, a detailed catalog of art collections of St. Vladimir's University has not yet been found, although it is known that B. Klembovsky and a teacher of French, Professor Mokhovych, described each item in detail and entered the data in the material book. The author in his research identifies Western European engravings of the 17th — 18th centuries with the catalogs compiled by B. Klembovsky, clarifies provenance, proves the integrity of the collection, makes re-attribution and complements the primary attribution (clarification of names, authors, dating, etc.). The presented material will be useful for researchers, museum staff and art critics who came across similar engravings (with similar pencil marks and seals of Vilnius University) while studying the collections of graphic works.

Keywords: Imperial University of Vilnius, St. Vladimir's University, Western European engraving of the 17th — 18th centuries, engraving collection, National Museum of History of Ukraine.

Історія побутування музейних колекцій та окремих предметів завжди була важливим чинником при атрибуції. У Національному музеї історії України (далі — НМІУ) зберігається низка західноєвропейської гравюри XVII–XVIII ст. з колекції Імператорського Віленського університету, про що свідчать проставлені на деяких з них печатки. Відомо, що художня збірка Віленського університету стала однією з основ для створення Кабінету мистецтв Університету Св. Володимира. Історичний контекст побутування цих аркушів не був належним чином досліджений і введений у науковий обіг.

Сама історія створення Кабінету мистецтв Університету Св. Володимира та характеристика художньої колекції в ньому досить повно описані в монографії О. В. Сторчай «Мистецька осві-

та в Київському університеті (1834–1924)» [12]. У 1833–1835 рр. збірки Віленського університету, Кременецького ліцею та Уманського Василіанського монастиря з повітовим училищем при ньому заклали основу художньої колекції Університету Св. Володимира, яка і стала базовим навчальним посібником з викладання рисунку й живопису. Кабінети образотворчого мистецтва, що засновувались на той час, можна вважати одними з перших художніх музеїв, зокрема, в Києві, де не було на той час жодного художнього музею або картинної галереї [12, с. 19].

Крім Університету Св. Володимира такі кабінети мистецтв існували також при Харківському Імператорському університеті (1804; нині — Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна) та при Імператорському Новоросійському університеті (1865; нині — Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова). Темі формування художніх колекцій при університетах України (XIX — поч. XX ст.) присвятила мистецтвознавчу розвідку дослідниця Тетяна Борис [1]. У своїй статті вона розглядає формування мистецьких колекцій, створення кабінетів мистецтв та заснування музеїв старожитностей на прикладі цих університетів. Основу художньої колекції Харківського Імператорського університету складало мистецьке зібрання Федора Павловича Аделунга (1768–1843) — історика, філософа, бібліографа, члена-кореспондента Петербурзької академії наук. Засновник університету Василь Назарович Каразін (1773–1842) придбав у Ф. П. Аделунга цю колекцію в Санкт-Петербурзі наприкінці 1803 — на початку 1804 р. У ній нараховувалось 2477 творів графічного мистецтва, зокрема 1297 унікальних гравюр XVI–XVIII ст. майстрів Італії, Німеччини, Голландії, Фландрії, Франції і Англії та 59 акварелей, а також робіт знаменитих митців: Тиціана Вечелліо, Джорджо Вазарі, Аннібале Карраччі, Альбрехта Дюрера, Пітера Пауля Рубенса, Антоніса ван Дейка й ін. Пізніше колекція поповнювалась гіпсовими копіями з оригінальних статуй та живописними полотнами, які подарували І. Бецький, вихованець університету, О. О. Потєбня, один із завідувачів Музею образотворчого мистецтва та старожитностей при університеті. У художній колекції Харківського університету переважали предмети графічного мистецтва: гравюри, літографії, рисунки, акварелі тощо. Художнє зібрання Імператорського Новоросійського університету сформувалось на базі колекцій реорганізованого Рішельєвського ліцею. Створенням Музею образотворчого мистецтва займався професор Ф. А. Струве. Колекція поповнювалась гіпсовими копіями оригінальних

скульптур, живописними полотнами, предметами порцеляни й теракоти. Станом на 1 січня 1879 р. музей містив: 586 видань з естампами, творів з рисунками й атласами; 243 хромолітографії, літографії та гравюри; 69 оригінальних картин; 144 гіпсових статуї, бюсти, барельєфи, обеліски; 25 виробів зі слонової кістки; 90 оригінальних скульптур; 11 давньогрецьких розписних ваз; 169 стародавніх амфор і ручок з клеймами. До збірки також входили дрібні старожитності, фотографії [1].

Такі колекції в кабінетах мистецтв були перш за все навчальними посібниками для викладання мистецьких дисциплін. Згодом на їх основі засновувались музеї красних мистецтв і старожитностей.

Ґрунтовні дослідження з детальним описом і характеристикою колекцій вищезазначених університетів автору не відомі. На жаль, як київські архіви, так і архіви інших міст збереглись вельми фрагментарно. Причиною цього стали бурхливі історичні події першої половини XX ст., що унеможливило складання цілісної картини з цього питання. Але загальна історія вузівських музеїв дає змогу зробити висновок про високий професіоналізм музеїв вищих навчальних закладів. Їх унікальність насамперед полягає в тому, що вони, безумовно, вплинули на розвиток музейної справи та формування наукової думки в країні [2; 3].

На жаль, детального каталогу художніх колекцій Університету Св. Володимира досі не знайдено. Про загальний склад колекції дізнаємось з вищезгаданої монографії, а також з архівних документів Наукового архіву Інституту археології НАН України, а саме «Каталога предметамъ Кабинетовъ: Живописи, Скульптуры и Гравировального искусства, принадлежавшихъ б. Императорскому Виленскому Университету, поступившимъ в Императорскій Университет Св. Владимира» (копія) (далі — Каталог 1833 р.), складеного 28 квітня 1833 р. вчителем рисування Бонавентурою Клембовським (1838–1847)¹[7], а також з архівних документів Університету

1. Бонавентура Францевич Клембовський (1795–1888) — рисувальник і живописець, майстер олійного та пастельного портрету. Народився на околиці Кременця в бідній багатодітній родині. Фахову освіту здобув у Кременецькому (Волинському) ліцеї (1805–1831) та Віленському університеті. Після закінчення навчання в ліцеї упродовж 1816–1825 рр. працював помічником Йозефа Пічмана (1758–1834), відомого портретиста, майстра історичного жанру, картин на міфологічні та біблійні сюжети, який викладав у Кременецькому ліцеї рисунок і малярство. Згодом Бонавентура Францевич почав викладати рисунок. Протягом 1826–1829 рр. навчався у Віленському університеті у відомого живописця та

Св. Володимира, що зберігаються в Державному архіві м. Києва. Важкість дослідження полягає в ідентифікації гравюр з колекції НМІУ з вищезазначеним Каталогом.

Метою даного дослідження є уточнення історії побутування гравюр з колекції Університету Св. Володимира, переатрибуція або доповнення первинної атрибуції (уточнення назв, авторів, датування тощо).

У 1996 р. колекція графіки Національного музею історії України поповнилась цікавими й цінними зразками західноєвропейської гравюри XVII–XVIII ст. Низку творів образотворчого мистецтва, серед яких було 87 творів графіки, було затримано і конфісковано Малинською митницею Житомирської області під час спроби вивезення через кордон України. Французька, італійська, англійська, німецька гравюри за оригіналами Рафаеля Санті, Мікеланджело Буонаротті, Якопо Тінторетто, Шарля Лебрена, Сальватора Розі, Ніколя Пуссена, Ангеліки Кауфманн та ін. створена відомими та маловідомими граверами, такими як Я. Леонардис, П'єтро Беттеліні, П'єр-Ембер Древе, Р. Стрендж, Ян Міль, Ієронім Ферроні, Е. Хайнцельманн, Ф. Бартолоцці, Жак-Філіпп Леба, Себастьян Леклерк та ін. Гравюра дуже різноманітна за тематикою: побутові, релігійні та міфологічні сюжети, портрети відомих західноєвропейських діячів тощо.

На 27 аркушах з них збереглися печатки Імператорського Віленського університету, інколи залишки, а також сліди можливого видалення печаток. Про це свідчить пошкоджений верхній шар паперу, а також візуальний огляд аркуша крізь світло під особливим кутом зору, де в місці видалення спостерігається неоднорідність паперу, наближена до форми печатки. На нашу думку, власник навмисно видалив печатки.

На 10 аркушах з 27 ми є вцілілі відбитки печаток круглої форми з двоголовим орлом під короною в центрі, по колу нечіткий напис: [Печать Императорскаго Виленскаго Университета]. Під

рисувальника, портретиста Яна Рустема, у 1829-1833 рр. вдосконалював свою художню майстерність у Дрездені, Парижі та Римі. Повернувшись до Кременця, продовжив викладацьку діяльність у ліцеї. У 1833 р. Клембовський виїхав до Києва, де з січня 1834 по серпень 1839 р. викладав рисунок і живопис у новоствореному Ун-ті Св. Володимира. У цьому ж закладі завідував кабінетами рисунку та живопису, приймав художні колекції, складав каталоги, інструкції для зберігача тощо. Художня колекція ун-ту станом на 1839 р. складала 3099 од. зб. і стала базовим навчальним посібником для викладання рисунку та живопису. У 1835 р. Клембовському був наданий чин титулярного радника [11].

час дослідження аркушів у автора виникли сумніви щодо точності прочитання цього напису. Було припущення, що напис розшифровується: [Печать Императорскаго Киевскаго Университета]. Враховуючи те, що аркушів із чітким відбитком з вищевказаної колекції не виявлено, так само, як і в колекції графіки НМІУ в цілому, автор спирається на опис печатки Університету Св. Володимира зі статті Є. С. Рачкова: «Печатка Київського університету мала круглу форму, а її зображення були вписані в октаграму. По колу печатки містився напис: "Печать Императорскаго Университета Св. Владимира"» [10]. Цей опис дозволяє стверджувати, що в нашому випадку на аркушах печатка саме Імператорського Віленського університету.

Крім печаток, на аркушах наявні цифрові позначки червоним і графітним олівцями. Під час ідентифікації автор статті користувалась порівняльним аналізом цих позначок з нумерацією, назвами та прізвищами художників, зазначених у вищевказаному Каталогі, а також у Каталогі Кабінету Гравірувального мистецтва (копія) (далі — Каталог 1834 р.), складеного 13 липня 1834 р. [6, арк. 32–36]. Варто зауважити, що деякі аркуші мають обрізані поля, а тому не на всіх аркушах збереглися назви та авторські підписи, що ускладнювало ідентифікацію. Уточнити дані допомогла додаткова атрибуція гравюр під час дослідження. У випадках, коли на гравюрах були відсутні печатки, ототожнення з каталожними даними проводилося шляхом аналізу зображеного на гравюрі сюжету, а також вказаних прізвищ художників з відомостями в Каталогі.

Ось що пише про відсутність печаток Віленського університету, а також про неточності в Каталогі у своєму рапорті вчитель рисування Б. Клембовський в 1836 р. до Ради Університету Св. Володимира: «...долгомъ считаю донести Совету Университета что въ упомянутомъ Кабинетѣ находятся многіе ошибки и упущенія а именно: ...въ Коллекціи Гравировальнаго Кабинета, всѣ гравюры отъ употребленія испорчены, нѣкоторыя порваны пополамъ нѣкоторыя не имѣють казенной печати, нѣкоторыя вѣмѣсто имѣни одного какого либо Художника находится имя другаго, или вовсѣ неимѣется ни Художника ни Гравировщика, не сходство въ количествѣ, въ однихъ Ихъ двумя штуками меньше а въ другихъ 12 больше...» [4].

Серед аркушів є особливо цінні незавершені пробні відбитки, де фігури або ж інші деталі зображення не програвіровані, а позначені лише контуром, адже дають змогу спостерігати за проміжним процесом створення гравюр. Таких арку-

Іл. 1. Йоганн Клеменс. Сократ. НМІУ

шів налічується сім, ще п'ять відбитків викликають питання щодо того, чи є вони пробними.

У процесі дослідження автору статті вдалося визначити наступні гравюри з колекції Національного музею історії України.

Гравюра «Вигнання Адама і Єви з раю» (ГРЛ 4656), за живописним оригіналом французького живописця Антуана Куапеля (1661–1772), гравірована П'єром-Ембером Древе (1697–1739) і датується I чв. XVIII ст. (після 1716 та до 1722 р.). У центрі нижнього поля — герб Жака Луї де Берінгена, першого зброєносця короля Франції Людовика XIV, колекціонера творів мистецтва. У автора статті є припущення, що в нижньому полі праворуч є сліди виведення університетської печатки. На звороті в правому нижньому куті — червоним олівцем номер «33». Під цим номером у Каталозі 1833 р. є запис: «Адамъ і Ева гравированные Древетомъ», у графі кількість зазначена 1 одиниця [6, арк. 7].

Наступна ідентифікована гравюра «Сократ» (ГРЛ 4664) (іл. 1) за живописною картиною данського живописця Ніколя Абільгора (1743–1809) — «Сократ у в'язниці» (1784), створена його товаришем, данським гравером Йоганном Клеменсом (1749–1831) у 1786 р. У нижньому полі в центрі присвята і герб швейцарського природознавця та філософа-ідеаліста Шарля Бонне (1720–1793). На цій гравюрі, як і на попередній, помітні сліди видалення печатки. На звороті аркуша в правому нижньому куті зазначено олівцем номер «12». Під цим номером у Каталозі 1833 р. зроблено запис: «Сократъ гравированный Клеменсомъ», у графі «кількість» зазначено 3 одиниці [7, арк. 6]. Імовірно, одна з цих гравюр і потрапила 1996 р. до колекції графіки НМІУ.

Під номером 136 у Каталозі 1833 р. записано: «Пробы неоконченныхъ гравюръ разныхъ граверовъ, а именно: Моргена, Кунего, Витани, Фонтана, Вольпато и проч.», у графі «кількість» —

20 одиниць [7, арк. 10 зв. бік]. Так, автором статті було ідентифіковано дев'ять гравюр, дві з яких викликають питання щодо того, що вони є пробними. О. В. Сторчай зазначає у своїй монографії: «У колекції також були й цінні перші відбитки (“пробы неоконченних гравюр”) Р. Моргена, Д. Кунего, Дж. Вольпато, П'єтро Фонтано. Крім того, гравюра Дж. Вольпато з композиції Гвідо Рені» [12, с. 23–24]. У Каталозі 1834 р. є додаткова інформація, де вказано, що аркуші походять з теки № 10, у якій зберігались гравюри, передані Віленському університету професором Рустемом («TeKa № 10, przyjsta z rak JW. Professora Rustema») [6, арк. 34].

Ян (Йонас) Рустем (Рустемас) був відомим майстром живопису, а згодом і професором Віленського університету (1811–1836), очолював кафедру живопису та рисунку. Сам він здобув мистецьку освіту, навчаючись у придворного художника короля Польщі Марчелло Баччарелі (1731–1818), успадкувавши від нього пристрасне захоплення мистецтвом Рембрандта, яке вплинуло на його творчу діяльність і систему викладання живопису. Величезну роль у його формуванні як митця також відіграв польський художник французького походження Жан П'єр Норблен де ла Гурден (1745–1830). Учніми Яна Рустема були

Казимир Бахматавичюс (1808–1837), Валентин Ванькович (1880–1842), Ян Дамель (1780–1840), Юзеф Озембловський (1805–1878), Юзеф Олешкевич (1777–1830), Наполеон Орда (1807–1883) та інші, які стали відомими художниками. Учень Рустема був і Тарас Григорович Шевченко, який проходив майстер-клас із 1829 по 1830 р. Про навчання в цього митця Т. Шевченко згадував у листі до польського історика та художника-аматора Броніслава Залеського (1820–1880) [5].

Один з пробних відбитків, що на звороті має позначку червоним олівцем «136», створений гравером П'єтро Беттеліні за живописним оригіналом Франсуа-Ксав'є Фабра, автор рисунка — П'єтро Еріміні, згідно з первинною атрибуцією мав назву «Амур та Психея» (ГРЛ 4658). У процесі складання автором науково-уніфікованого паспорта на предмети графіки, т. зв. «ретробази», був переатрибутований. Так, автору статті вдалось уточнити, що це портрет маркізи Фанні Грімальді з амуром (Італія, Рим, 1806 (?)). За легендою, чоловік Фанні Грімальді замовив художнику Франсуа-Ксав'є Фабру парний портрет: свій і покійної дружини, після її смерті. Портрет був джерелом для гравірованого портрета. Рисунок був підготовлений у Флоренції і відправлений до Рима, де і була створена гравюра П'єтро

Іл. 2. Джованні Вольпато. Мучеництво св. Андрія. НМІУ

Беттеліні. У завершеному вигляді на гравюрі від Амура до могили чоловіка Фанні був зображений промінь світла, що символізував кохання Фанні. На гравюрі з нашого музею цього променя немає. Амур закликає її підняти завісу вдівства й підштовхує її ліворуч [8].

Пробний відбиток гравюри «Мучеництво св. Андрія» італійського гравера Джованні Вольпато (1735–1803) за живописним оригіналом італійського живописця Гвідо Рені (1575–1642) (ГРЛ 4678) (іл. 2) був також ідентифікований за позначкою «136» червоним олівцем на звороті. Печатка Імператорського Віленського університету на аркуші витерта, на що вказує дуже пошкоджений верхній шар паперу та вигляд паперу крізь світло. Серед інших пробних відбитків з тієї ж колекції, що мають такий самий номер, є твори німецького гравера Бальтазара Антона Дункера (1746–1807) за живописним оригіналом німецького пейзажиста Якоба Філіппа Хаккерта (1737–1807) — «Неаполь. Позіліппо», «Неаполь. Порт», «Неаполь. Кастель дель Ово» (ГРЛ 4692, 4693, 4694); гравюри на побутову тематику французького Жака Філіппа Леба (1707–1783) за живописними оригіналами Давіда Тенірса молодшого (1610–1690) — «Старий роздає милостиню» (ГРЛ 4671), «Ковбасниця» (ГРЛ 4668) (іл. 3), «Повернення з таверни» (ГРЛ 4667); гравюра «Визволення браконьєрів» (ГРЛ 4713) (Франція, 1782) французького гравера Франсуа Робера Інгуфа (1747–1812) за оригіналом британського художника Чарльза Беназека (1767–1794).

Один з шістнадцяти видів Мілана, виконаних італійським гравером Доменіко Аспарі в період 1786–1792 рр. [13], а саме «Мілан. Палац Маріно і площа Сан Фіделе» (ГРЛ 4696) (іл. 4) (1788), і один аркуш з дев'яти, який зберігався у Віленському університеті, потрапив у колекцію НМІУ. Аркуш має обрізані поля, крім нижнього. Відсутність будь-яких написів дає змогу припустити, що це один зі станів гравюри — т. зв. «до написів». Під зображенням ліворуч є напис коричневим чорнилом: «aspari». Завдяки цьому напису і вдалось ідентифікувати назву та автора твору. Про побутування цього аркуша в колекції Віленського університету говорять сліди виведення печатки в правому нижньому куті. Проте на звороті є фрагмент цієї печатки, а також позначка червоним олівцем «116». У Каталозі 1833 р. під цим номером записано: «Виды города Медиолана гравированные Лепаномъ», у графі «кількість» зазначено 9 одиниць [6, арк. 9 зв. бік]. У Каталозі 1834 р. під таким самим номером записано: «Widokow miasta Mediolana ryt. prz. D. Aspar», що більше відповідає дійсності [6, арк. 34].

Серед аркушів зберігаються чотири гравюри, написи на яких свідчать, що вони гравіровані Сальватором Розою: «Полікрат», «Регул», «Едіп», «Падіння гігантів» (ГРЛ 4703, 4704, 4705, 4706). На трьох з них (ГРЛ 4703, 4705, 4706) на звороті червоним олівцем проставлений номер «54». Під цим номером у Каталозі записано: «Композиції Сальваторъ Роза имъ же гравированных» в кількості 35 одиниць [6, арк. 8]. При первинній атрибуції в НУП є інформація, що гравюри є копіями з оригінальних гравюр Сальватора Рози, виконаними Карло Антоніні 1780 р. Він зробив 85 офортів-копій з офортів С. Рози. Ці гравюри були видані К. Антоніні серією з назвою на титулі: «*Serie de LXXXV disegni in varie grandezza composti dal célèbre pittore Salvator Rosa publicati ed incise da Carlo Antonini/...Rome, 1780*» (Малюнки серії LXXXV різних розмірів, складені відомим художником Сальватором Розою, опубліковані та вигравіровані Карло Антоніні /... Рим, 1780). У написі на гравюрі відсутнє присвячення «Noratio Quaranta Amico Homogeneo» (Гораціо Кваранта єдиному другу), яке є на оригінальному аркуші [9]. На думку автора, при складанні Каталогу 1833 р. аркушам було приписано авторство С. Рози помилково. Атрибуція потребує подальшого уточнення.

Гравюра «Успіння Богородиці» (ГРЛ 4707) (іл. 5): поля аркуша обрізані, що ускладнило атрибуцію. Під час дослідження автору статті вдалось установити назву гравюри та її автора. Аналогічна гравюра опублікована на одному з інтернет-ресурсів під назвою «Успіння Діви Марії» [14]. Назва та автори вказані на нижньому полі: «B. Dolendo fecit» (В. Долендо гравірував), «Assumpta est Maria in coelum gaudent angeli» (Успіння Марії, ангели на небі радіють), «CIVisscher excudit» (К. Я. Вісшер видав). Гравіровано твір голландським гравером, рисувальником і ювеліром Бартоломео Віллемсом Долендо (1570–1626) та видано голландським гравером, картографом і видавцем, а також засновником видавничого дому Піскаторів Класом Янсоном Вісшером (псевдонім — Ніколас Іоанніс Піскатор) (1587–1652). З біографічних даних Класа Янсона Вішера відомо, що, крім видання Біблії, відомої як Біблія Піскатора, він ще займався травленням і видавництвом пейзажів, портретів, карт. На самому аркуші серед олівцевих позначок є позначка червоним олівцем «125». Під цим номером у Каталозі 1834 р. є наступний запис: «W niebo wziesie N. Panny, bez podpisu» (Успіння Богородиці, без підпису), в кількості 1 од. Цей аркуш також походить із теки № 10, де зберігались гравюри, передані Ві-

Іл. 3. Жак-Філіпп Леба. Ковбасниця. НМІУ

Іл. 4. Доменіко Аспарі. Мілан. Палац Маріно і площа Сан-Фіделе. НМІУ

Іл. 5. Бартоломео Віллемс Долендо. Успіння Богородиці. НМІУ

ленському університету професором Русемом, про якого також згадувалось вище [6].

Наступний графічний твір — у техніці мецо-тинто на тематику грецької міфології: «Телемах при дворі Спарти в скорботі при згадуванні про страждання свого батька» (ГРЛ 4724). Поля обрізані, печатки та позначки, що допомогли б ідентифікувати цей твір у відповідності з Каталогом, відсутні. Лише по нижньому краю друкарський напис: «W.W.Ryland Excudit» (В. В. Райленд видав). При первинній атрибуції до науково-уніфікованого паспорта твір був записаний як [Античний сюжет] невідомого гравера. У процесі дослідження аркуша автором статті було встановлено, що це гравюра «Телемах при дворі Спарти в скорботі при згадуванні страждань свого батька». Саме такий напис англійською мовою є на опублікованій в одному з інтернет-ресурсів аналогічній гравюрі: «Telemachus at the court of Sparta discovered by his Grief on the mention of his Father's Sufferings» [16]. Інші видавничі написи, присутні на аркуші, свідчать про те, що гравюра виконана ірландським гравером і художником Томасом Берком (1749–1815) за живописним оригіналом швейцарської

художниці Ангеліки Кауфманн (1741–1807) і видана в друкарні англійського гравера Вільяма Вінна Райленда (1732/1738–1783) в Лондоні 1773 р. З біографічних даних Томаса Берка відомо, що більшість своїх творів у техніці мецо-тинто він створив за живописними оригіналами Ангеліки Кауфманн для видавця Вільяма Вінна Райленда [17]. Берк переважно працював на видавців, оскільки рідко випускав друкарські видання самостійно. У Каталогі (1834) під номером 32 є наступний запис: «Przedmiot mitologiczny rytowany prz. Ryland» (Предмет міфологічний гравірований Райлендом), кількість — 1 од. [6, арк. 32 зв. бік]. Автор припускає, що це може бути саме та гравюра.

Портрет імператора Священної Римської імперії Йосипа II (1741–1790) та його брата Петра Леопольда, великого герцога Тосканського (1747–1792) (ГРЛ 4688), виконаний в 1775 р. італійським гравером Андреа Росці (1725–1775) за живописним оригіналом 1769 р. італійського живописця Помпео Батоні (1708–1787), про що свідчать видавничі написи. Помпео за цей портрет отримав звання дворянина в Австрії. Внизу аркуша є сліди виведення печатки, на зворо-

Іл. 6. Джакомо Ченчі. Харон та його човен з проклятими душами (фрагмент сцени Страшного суду). НМІУ

ті — олівцева позначка червоного кольору «90». У Каталозі 1834 р. під цим номером у кількості 1 од. записаний портрет, гравірований А. Россі [6, арк. 33 зв. бік].

Наступна гравюра з фрагментом сцени Страшного суду за живописним оригіналом, а саме за фрескою «Страшний суд» із Сікстинської капели у Ватикані (1536–1541) Мікеландже-ло Буонаротті (1475–1564) — без печаток і позначок (ГРЛ 4650) (іл. 6). Фрагмент фрески мав назву «Харон та його човен з проклятими душами». Під час дослідження автором статті аналогічна гравюра була знайдена на одному з інтернет-ресурсів [18]. За даними, наведеними в ньому, ця гравюра виконана Джакомо Ченчі й видана Вінченцо Ченчі в Римі 1650 р. з присвятою італійською мовою голландському поетові Матіусу ван дер Мерведе та з його гербом. На нашому аркуші є ідентичні герб та присвята, але відсутнє прізвище автора присвяти й інформація про видавця і дата створення гравюри. При детальному візуальному огляді автором було помічено в місцях цих написів пошкодження верхнього шару паперу, що свідчить про їх умисне видалення. Залишки фарби в деяких місцях можуть збігатися з окремими літерами з оригінальних написів. Також зі знайденої інформації про цю гравюру відомо, що вона мала шість станів [15]. У нашому випадку аркуш відповідає четвертому стану, на який додано герб та інший текст присвяти, на відміну від другого стану. З історії створення цієї гравюри довідуємось, що італійським гравером Джорджо Гізі (1520–1582) в 1540 х рр. (бл. 1545) за оригіналом композиції «Страшного суду» було створено 10 аркушів, кожен з яких мав літерне позначення від «А» до «L». Отже, такі аркуші мали складатись як пазл в одну картину. У НМІУ зберігається аркуш із літерним позначенням «I» у правому нижньому куті. У нашому випадку має місце більш пізнє створення гравюри за оригіналом Джорджо Гізі; така гравюра є репродукційною. У Каталозі під номером 154 в кількості 1 од. записано: «*Sąd ostateczny, kompozycji M.A. Buonaroti*» [5, арк. 34 зв. бік] (Страшний суд, з композиції М. А. Буонаротті). Можна припустити, що це саме та гравюра.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, можна з великою долею впевненості сказати, що досліджені гравюри становлять цілісну колекцію, невід'ємну частину збірки Віленського університету, а згодом і Кабінету мистецтв Університету Св. Володимира. Збірка має значну цінність — як історичну, так і художню. Вона включає в себе зразки гравірувального мистецтва таких значних майстрів, як Я. Леонардіс, П'єтро Беттеліні, П'єр-Ембер Древе, Р. Стрендж,

Ян Міль, Ієронім Ферроні, Е. Хайнцельманн, Ф. Бартолоцці, Жак-Філіпп Леба, Себастьян Леклерк та ін. Особливо цінними є пробні відбитки незавершених гравюр. Воднораз колекція дає можливість деталізувати історію викладання історії мистецтв в Університеті Св. Володимира і становлення музейної справи в м. Києві.

Під час дослідження автором була уточнена історія побутування та доповнена атрибуція низки гравюр: уточнені назви, прізвища художників, датування тощо, що допомогло в подальшій ідентифікації з Каталогом 1833 та 1834 рр.

Автор схиляється до думки, що колекція західноєвропейської гравюри XVII–XIX ст. Кабінету мистецтв Університету Св. Володимира не є унікальною. Це більшою мірою репродукційні (відтворені за оригіналами) аркуші, хоч серед авторів і зустрічаються відомі майстри граверної справи. Це тиражована графіка, зразки якої зустрічаються в публікаціях або на інтернет-ресурсах. Але серед її зразків є і досить цінні твори, наприклад пробні відбитки незавершених гравюр. Цей фактор, а також те, що дані аркуші складають невід'ємну частину колекції західноєвропейської гравюри XVII–XIX ст., котра походить з Кабінету мистецтв університету Св. Володимира, свідчить про унікальність цієї колекції саме для Національного музею історії України.

У вже згадуваній тут монографії О. В. Сторчай з посиланням на архівні документи вказується, що вчитель рисунку Б. Клембовський разом з викладачем французької мови професором Моховичем ретельно оглянули твори образотворчого мистецтва, що надійшли з Віленського університету та детально описали кожний предмет окремо, уточнили або визначили ім'я художника, гравера, вказали розміри, описали стан збереження, внесли примітки, що стосувались будь-яких неточностей або розбіжностей, і занесли їх до матеріальної (сучасною мовою — інвентарної) книги. На жаль, матеріальні книги, як і детальні каталоги, не були знайдені. З цих причин залишилось ще багато питань, що стосуються ідентифікації гравюр. Але робота над цим буде тривати і далі. Автор сподівається, що викладений матеріал стане в нагоді іншим дослідникам, музейним співробітникам та мистецтвознавцям, тим, кому траплялись під час вивчення колекцій графічних творів подібні гравюри (з подібними олівцевими позначками та печатками Віленського університету), котрі можна було б ідентифікувати як такі, що походять з колекції Університету Св. Володимира, закладеної в 1833–1834 рр. із зібрання Імператорського Віленського університету.

Література:

1. Борис Т. Формування художніх колекцій при університетах України (XIX — початок XX ст.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Сер. : Історичні науки. 2013. № 21(269). С. 150–155. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/5380/1/Borys%20Tatyana.pdf> (дата звернення : 08.02.2022).
2. Бурлыкына М. И. История музеев высших учебных заведений дореволюционной России, 1724–1917 гг. : дис. ... д-ра культурол. наук : 24.00.03 / Санкт-Петербургский государственный университет культуры и искусств. Санкт-Петербург, 2001. 505 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/istoriya-muzeev-vysshikh-uchebnykh-zavedenii-dorevolutsionnoi-rossii-1724-1917-gg> (дата звернення : 11.02.2022).
3. Бурлыкына М. И. Университетские художественные музеи дореволюционной России. *Учебный художественный музей и современный художественный процесс*. Материалы всероссийской юбилейной научной конференции. К 50-летию воссоздания Ленинградского художественно-промышленного училища и его музея (б. Центральное училище технического рисования барона А. Л. Штиглица). Санкт-Петербург : Изд-во РГЭ, 1997. С. 230–239.
4. ДАК. Ф. 16. Оп. 276. Спр. 619. Арк. 1, арк. 1 зв. бік.
5. Жадько В. Оточення Шевченка. Ян Рустем. *Кримська світлиця*. 2013. 15 листоп. (№ 46). URL: <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=12549> (дата звернення : 29.02.2020).
6. НА ІА НАН України. Ф. 13. Спр. 43.
7. НА ІА НАН України. Ф. 13. Спр. 97.
8. Національний музей історії України. Основний фонд. Науково-уніфікований паспорт, інв. № ГРЛ-4658.
9. Національний музей історії України. Основний фонд. Науково-уніфікований паспорт, інв. № ГРЛ-4703, 4704, 4705, 4706.
10. Рачков Є. С. Знакове середовище імператорських російських університетів XIX — початку XX ст. (до питання про когерентність університетської традиції). *Дриновський збірник : матеріали Міжнар. наук. конф., 11–12 травня 2017 р., Харків*. 2019. Т. 11. С. 133–134. URL: <https://doi.org/10.7546/DS.2018.11.16> (дата звернення : 27.11.2020).
11. Сторчай О. Бонаventura Клембовський і мистецька освіта. *Студії мистецтвознавчі*. 2007. № 1(17). С. 76–92. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43602/05-Storchay.pdf?sequence=1> (дата звернення : 07.02.2022).
12. Сторчай О. В. Мистецька освіта в Київському університеті (1834–1924) : монографія. Київ : Щек, 2009. 335 с.
13. Domenico Aspari. *Da Wikipedia : l'enciclopedia libera*. Modificato 24 settembre 2021. URL: https://it.wikipedia.org/wiki/Domenico_Aspari (дата звернення : 27.05.2019).
14. Hemelvaart van Maria, Bartholomeus Willemsz. Dolendo, 1580–1626. Gravure, 400 mm × 531 mm. 1773. *Rijksmuseum* : [вебсайт]. URL: <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-P-1903-A-23266> (дата звернення : 17.06.2019).
15. Lewis M., Lewis R. E., Ghisi G. The Engravings of Giorgio Ghisi. New York : Metropolitan Museum of Art, 1985. 247 p. URL: [References:](https://books.google.com.ua/books?id=qAZxxldFLpIC&pg=PA53&lpq=PA53&dq=signore+de+clootvyck&source=bl&ots=C14xTZIBNt&sig=ACfU3U04bujisoY-9YZ-</div><div data-bbox=)

1. Borys, T. (2013). Formuvannia khudozhnikh kolektsii pry universytetakh Ukrainy (XIX — pochatok XX st.) [The Formation of Art Collections at the Universities of Ukraine (XIX — Early XX Century)]. *Naukovyi visnyk Shkhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Ser. : Istorychni nauky*, 21(269), 150–155. Retrieved from <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/5380/1/Borys%20Tatyana.pdf>. [In Ukrainian].
2. Burlykina, M. I. (2001). *Istoriia muzeev vysshikh uchebnykh zavedenii dorevolutsionnoi Rossii, 1724–1917 gg.* [History of museums of higher educational institutions of pre-revolutionary Russia, 1724–1917]. (Doctoral dissertation). Saint-Petersburg State University of Culture and Arts, Saint-Petersburg, Russia. Retrieved from <https://www.dissercat.com/content/istoriya-muzeev-vysshikh-uchebnykh-zavedenii-dorevolutsionnoi-rossii-1724-1917-gg> [In Russian].
3. Burlykina, M. I. (1997). Universitetskie khudozhestvennye muzei dorevolutsionnoi Rossii [University art museums of pre-revolutionary Russia]. In *Uchebnyi khudozhestvennyi muzei i sovremennyi khudozhestvennyi protsess* [Educational art museum and contemporary art process]. *Materials of the All-Russian jubilee scientific conference* (pp. 230–239). Saint Petersburg: Izd-vo RGE. [In Russian].
4. State Archives of Kyiv. (Foundation 16, Description 276, Case 619, Sheet 1, Sheet 1 reverse side). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
5. Zhadko, V. (2013, November 15). Otochennia Shevchenka. Yan Rustem [Shevchenko's entourage. Jan Rustem]. *Krymska svitlytsia*, 46. Retrieved from <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=12549>. [In Ukrainian].
6. Scientific archive of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine. (Foundation 13, Case 43). [In Ukrainian].
7. Scientific archive of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine. (Foundation 13, Case 97). [In Ukrainian].
8. National Museum of History of Ukraine. Main fund, Scientific-unified passport, Inventory number HRL-4658.
9. National Museum of History of Ukraine. Main fund, Scientific-unified passport, Inventory numbers HRL-4703, 4704, 4705, 4706.
10. Rachkov, Ye. S. (2019). Znakove sere dovyshe imperatorskykh rosiiskykh universytetiv XIX — pochatku XX st. (do pytannia pro koherentnist universytetskoj tradytsii) [The Sign Environment of the Imperial Russian Universities of the 19th — early 20th Centuries (on the Issue of Coherence of the University Tradition)]. In *Drynovskiy zbirnyk: Proceedings of International Science Conference* (2017 May 11–12). (Vol. 11) (pp. 133–134). Kharkiv. <https://doi.org/10.7546/DS.2018.11.16> [In Ukrainian].
11. Storchai, O. (2007). Bonaventura Klembovskiy i mystetska osvita [Bonaventura Klembovsky and the Art of Science]. *Studii mystetstvoznavchi*, 1(17), 76–92. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43602/05-Storchay.pdf?sequence=1>. [In Ukrainian].
12. Storchai, O. V. (2009). *Mystetska osvita v Kyivskomu universyteti (1834–1924)* [Art education at the University of Kiev (1834–1924)] [Monograph]. Kyiv: Shchek. [In Ukrainian].
13. Domenico Aspari. (2021, September 24). In *Wikipedia*. Retrieved from https://it.wikipedia.org/wiki/Domenico_Aspari. [In Italian].

- dMcEG56cg6a7XA&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwi_1M_F9I_pAhWCposKHVNfB9sQ6AEwEHoECAoQAQ#v=onepage&q=signore%20de%20clootvyck&f=false (дата звернення : 06.04.2020).
16. Thomas Burke, 1749–1815. *Telemachus at the Court of Sparta*. Mezzotint and etching on paper. Plate : 47 × 62,2 cm, sheet : 48,3 × 63,2 cm. [After Angelica Kauffman, Swiss, 1741–1807]. *Hood Museum of Art* : [вебсайт]. URL: <https://hoodmuseum.dartmouth.edu/objects/2012.28.1> (дата звернення : 23.03.2020).
 17. Thomas_Burke_(artist). *Wikipedia* : the free encyclopedia : [веб-сайт]. Last edited on 14 March 2022. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Burke_\(artist\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Burke_(artist)) (дата звернення : 23.03.2020).
 18. The Last Judgment : [Graphic arts]. Ca. 1549 (plate), 1650 (trykk) / Giorgio Ghisi ; Michelangelo (Artist for cartoon/modello i.a.) ; Vincenzo Cenci (Founder, printer i.a. in duplication). *Nasjonalmuseet* : [веб-сайт]. URL: https://www.nasjonalmuseet.no/en/collection/object/NG.K_H.A.12518 (дата звернення : 06.04.2020).
 14. Hemelvaart van Maria, Bartholomeus Willemsz. (1580–1626). *Dolendo* [Gravure] (400 mm × 531 mm). Rijksmuseum, Amsterdam, Netherlands. Retrieved from <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-P-1903-A-23266>
 15. Lewis M., Lewis, R. E. & Ghisi, G. (1985). *The Engravings of Giorgio Ghisi*. New York: Metropolitan Museum of Art. Retrieved from https://books.google.com.ua/books?id=qAZxxIdFLpIC&pg=PA53&lpg=PA53&dq=signore+de+clootvyck&source=bl&ots=CI4xTZIBNt&sig=ACfU3U04bujisoY-9YZ-dMcEG56cg6a7XA&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwi_1M_F9I_pAhWCposKHVNfB9sQ6AEwEHoECAoQAQ#v=onepage&q=signore%20de%20clootvyck&f=false.
 16. Burke, T. (1773). *Telemachus at the Court of Sparta* [Mezzotint and etching on paper] [Plate : 47 × 62,2 cm, sheet : 48,3 × 63,2 cm] [After Angelica Kauffman, Swiss, 1741–1807]. Hood Museum of Art, Hanover, NH, USA. Retrieved from <https://hoodmuseum.dartmouth.edu/objects/2012.28.1>.
 17. Thomas_Burke_(artist). (2022, March 14). In *Wikipedia*. Retrieved from [https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Burke_\(artist\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Burke_(artist)).
 18. Ghisi, G. Michelangelo (Artist for cartoon/modello i.a.) & Cenci, V. (Founder, printer i.a. in duplication). (Ca. 1549 (plate), 1650 (trykk)). *The Last Judgment* [Graphic arts]. Nasjonalmuseet, Oslo, Norway. Retrieved from https://www.nasjonalmuseet.no/en/collection/object/NG.K_H.A.12518.